

О.М.Корнієнко

А.Н.Корниенко

O.M.Korniienko

Сумський національний аграрний університет

Сумский национальный аграрный университет

Sumy National Agrarian University

**СВІТОГЛЯДНИЙ ПІДХІД У ДОСЛІДЖЕННІ ФЕНОМЕНУ ВІРИ
МИРОВОЗРЕНЧЕСКИЙ ПОДХОД В ИССЛЕДОВАНИИ
ФЕНОМЕНА ВЕРЫ
WORLDVIEW APPROACH IN THE STUDY OF THE
PHENOMENON OF FAITH.**

Анотація. У статті проаналізовано світоглядний підхід як більш ефективний, з погляду автора, для розуміння феномену віри, який автори розглядають як самодостатнє явище духовного життя людини. Виходячи із суті самого світогляду, на думку авторів, можна прийти до вирішення багатьох проблем, які виникають у процесі вивчення віри. Як приклад ефективності такого підходу автори наводять творчу спадщину одного з вітчизняних світильників з цього приводу, представника київської філософської (ідеологічної та антропологічної) школи В.І. Шинкарук.

Аннотация. В статье анализируется мировоззренческий подход как более эффективный, с точки зрения автора, для понимания феномена веры, который авторы рассматривают как самодостаточное явление духовной жизни человека. Исходя из сути самого мировоззрения, по мнению авторов, можно прийти к решению многих проблем, возникающих в процессе изучения веры. В качестве примера эффективности такого подхода авторы ссылаются на творческое наследие одного из отечественных светил по предмету, представителя киевской философской (идеологической и антропологической) школы В.И. Шинкарук.

Abstract. The article analyzes the worldview approach as more effective, from the point of view of the author, for understanding the phenomenon of faith, which the authors views as a self-sufficient phenomenon of the spiritual life of a man. Based on the essence of the outlook itself, according to the authors, you can come to the solution of many problems that arise in the process of faith study. As an example of the effectiveness of this approach, the authors refers to the creative heritage of one

of the domestic luminaries on the subject, a representative of the Kiev philosophical (ideological and anthropological) school V.I. Shinkaruk.

Ключові слова: віра, знання, людина, почуття, світ, світогляд, сумнів, установка.

Ключевые слова: вера, знание, человек, чувства, мир, мировоззрение, сомнение, установка.

Key words: faith, knowledge, man, feelings, world, outlook, doubt, installation.

Реалії сьогодення ставлять перед кожною людиною питання, відповіді на які змушують задуматися над сенсом життя не тільки окремого індивіда, але і людського буття взагалі. Природно, що в такій ситуації духовна сфера життя стає головною і віра, як одна з її фундаментальних складових, виходить на перший план.

Віра є складним, багатофункціональним феноменом з множинністю проявів, які охоплюють усі сторони людського буття. Аналізуючи роль віри в житті людини в історичному контексті ми стикаємося з тим, що вона займає провідні позиції протягом її існування. Тому питання віри залишаються надзвичайно актуальною філософською проблемою.

Підходи до розгляду феномену віри і ставлення до нього змінюються в залежності від зміни історичної епохи. При цьому багатогранність феномена віри не послаблює постійного інтересу до даного питання. Відбувається зміщення акцентів, зміна співвідношення складових і видів існування віри.

Цілком природньо що віра, як релігійний феномен виступає одним з базових понять богослов'я (П. Абеляр, Григорій Богослов, Іоанн Златоуст, У. Оккам, Тертуліан та ін.); як філософський феномен широко представлена в працях західних (М. Бубер, І. Кант, С. К'єркегор, Х. Ортега-і-Гассет, М. Хайдеггер, К. Ясперс та ін.) і вітчизняних філософів (Н. Бердяєв, І. Ільїн, В. Соловйов, П. Флоренський, С. Франк та ін).

Дослідження сучасних вчених підтверджують, що віра має статус міждисциплінарної категорії. Багатоплановий підхід став основою її вивчення. Питання, пов'язані з вірою як релігійною, так і нерелігійною сьогодні активно розробляються у сфері релігії, філософії, психології, менеджменту, медицини і т.д.

Мета статті показати ефективність світоглядного підходу у розумінні феномену віри як екзистенційного ресурсу людини.

На думку багатьох дослідників, з якою не можна не погодитися, віра - самостійне явище внутрішнього світу (і не тільки релігійне), що не зводиться до інших явищ, властиве всім людям, незалежно від ступеня сформованості у них переконань. Так, Д.М. Угринович зазначає, що віра є природна тенденція, і виступає духовною потребою людини: «всі люди мають потребу у вірі і годі думати, ніби хтось із нас зможе бути щасливим, будучи скептиком» [12]. Автор виділяє загальні для будь-якої віри (як нерелігійної, так і релігійної) психологічні особливості: по-перше, це почуття людини, адже поза емоційним ставленням віра неможлива; по-друге, віра неможлива поза особистісної оцінки предмету віри, тобто людина вірить в те, що відповідає її ідеалам, прийнятій нею системі цінностей, яка приносить їй суб'єктивне. моральне

задоволення; по-третє, віра передбачає активне особистісне ставлення до свого предмету, яке охоплює вольові процеси і проявляється у тій чи іншій мірі у поведінці людини. Віруючий вступає з ілюзорним предметом своєї віри в особливі відносини, які можна назвати ілюзорно-практичними. Ілюзорні вони в тому сенсі, що сам предмет віри реально не існує, проте вони впливають на поведінку людини [3].

Серед різноманітних філософських підходів до розуміння феномену віри, на нашу думку, найбільш продуктивним мав би стати світоглядний підхід.

Такий підхід дає змогу виявити і аналізувати онтологічно-гносеологічні основи виникнення і існування віри, спільних як для релігійної так і для позарелігійної свідомості. Такий аналіз передбачає необхідність дослідження раціональних та ірраціональних компонентів, присутніх у феномені віри; аналіз категорій знання, переконання, сумніву, вивчення їх нерозривного зв'язку з феноменом віри.

Світогляд як інтегративна цілісність знання і цінностей, розуму і чуття, інтелекту і дії, дає змогу продуктивно проаналізувати ці компоненти.

Вузлові категорії світогляду Людина і Світ є більш продуктивними для розуміння віри.

Справжня реальність, що підлягає дослідженню в рамках даного підходу, - Людина (а не «особистість», «суб'єкт», «індивід») у всій масштабності її буття і в сукупності всіх її фундаментальних властивостей: потенційної універсальності (загальності) (П. А. Флоренський, А. С. Арсен'єв і ін.), нескінченності (здатності до трансценденції) (С. Л. Рубінштейн, В. Франкл та ін.), здатності до ідентифікації (К. Маркс і ін.). При цьому Людина постає як самоцінність, визнається її самодетермінація і самовизначення (вона - не «заручник» зовнішніх умов і внутрішніх спонукань). Людина розглядається у співвідношенні з Світом як цілим, в який вона включена (С. Л. Рубінштейн, А. С. Арсен'єв).

Це відношення «Людина - Світ» замінює довгий час існуючу в філософії схему «Суб'єкт - Об'єкт», яка визначала логіку мислителів. Віра при цьому постає як форма внутрішнього, особистісного, онтологічного зв'язку Людини зі Світом, а не як виключно пізнавальний зв'язок між Суб'єктом і Об'єктом. Таким чином, віра виражає і реалізує фундаментальні властивості Людини у конкретному змістові її буття-в-Світі.

З усього цього можна зробити висновок, що світоглядний підхід є підходом гуманітарним з його принципово іншими, ніж в природничо-науковому підході, посиланнями і методами дослідження.

Буття Людини, крім природного і соціального, має смисловий вимір, який розглядається як «вищий» рівень буття Людини по відношенню до нижчого природного і соціального рівнів. Вивчення смислового вимірювання здатне виявити сутність таких «вершинних» (у термінології Л. С. Виготського) феноменів Людини, як духовність, моральність, сенс і мета життя, життєві принципи і ін. Віра також при світоглядному підході вивчається як феномен смислового рівня буття людини.

Всі духовні явища в світоглядному підході розглядаються з позиції «пристрастності» Людини Світу, а поведінкові прояви Людини в конкретних ситуаціях розглядаються як прояв життєвих відносин Людини зі Світом. Людина бачиться не як «безпристрасний» суб'єкт, що реагує на зовнішні стимули середовища або керований внутрішніми мотивами за «об'єктивних» законам, а як індивідуальність з її особливими, унікальними цінностями і смислами. Це Людина, для якої дійсність є особистісно значимою. Своєрідність світогляду як форми суспільної свідомості людини в тому, що, засвоюючись індивідами та проходячи через їх життєві цілі та інтереси, він виступає засобом визначення їх власної «позиції» не лише теоретичної, а й практичної - як засіб визначення способу участі у подіях. Відповідно до сформованого світогляду кожен з нас формує установки на оцінювання оточуючої дійсності, обирає ті чи інші цілі та засоби своєї життєдіяльності. Відповідно, віра є конкретний прояв «пристрастності» Людини, що усуває дистанцію між суб'єктивним і об'єктивним, між Людиною як окремістю і Світом як цілим.

Тобто віра виявляється умовою здійснення людського життя у всій можливій повноті, оскільки задає критерій людського існування, що виходить за межі окремої людини і всього людства. Цим критерієм є поєднання в феномені віри раціональних і ірраціональних компонентів, релігійних та сциєнтичних основ.

Вельми суперечливе розуміння феномену віри і в історії філософії, і в даний час, призвело до того, що цілісність, багатофункціональність цього феномена часто редукується до його окремих проявів чи способам існування: релігійної, сциєнтичної віри, і т.д. Світоглядний підхід дає можливість уникати подібних крайнощів у дослідженні цієї філософської категорії; віра - це спосіб занурення в трансцендентальну реальність, яку пізнати виключно раціональними шляхами неможливо.

Особистісні смисли і цінності оголошуються головними регуляторами поведінки Людини в масштабі її індивідуальної онтології. Іншими словами, вивчення «надситуативної» поведінки Людини передбачає інтерпретацію, пошук сенсу даної поведінки. Дане положення вимагає досліджувати поведінкові кореляти віри крізь призму ціннісно-смислових координат поведінки Людини.

Яскравим представником світоглядного підходу можна вважати представника Київської філософської (світоглядно-антропологічної) школи В. І. Шинкарука. У час панування «наукової філософії», коли філософія була авангардом ідеології, ядром якої була класова боротьба, він скерував свої дослідження на осмислення людської екзистенції, теоретико-пізнавальних параметрів розуміння людини, світогляду як способу її самовизначення. Мислитель вперше детально розробив категоріальну структуру світогляду, глибоко розкрив сутність таких світоглядних категорій як Віра, Надія, Любов. Виокремлення та ґрунтовне вивчення цієї тріади є вагомим філософським здобутком В. І. Шинкарука.

Віру В. І. Шинкарук визначив як форму і спосіб сприйняття соціальної інформації, норм, цінностей та ідеалів суспільного життя, коли вони, не будучи даними власним практичним чи пізнавальним досвідом, приймаються як очевидні факти чи характеристики об'єктивної дійсності, суцього і належного; засіб освоєння досвіду попередніх поколінь, сприйняття сподівань, очікувань та надій щодо майбутнього; одна з категорій світогляду.

Віра формувалась як здатність сприймати й переживати можливе як дійсне, ймовірне як вірогідне. Оскільки людська свідомість завжди націлена на майбутнє, віра є здатність сприймати і переживати образи бажаного чи небажаного майбутнього як неминучого, плекати надії на звершення бажаного, сподіватись на краще.

На думку В.І.Шинкарука Віра, як і Надія, Мрія, - це духовні почуття, виключно важливі категорії духовного життя людини і суспільства і, таким чином, духовної культури. Без них немає світогляду.

Особливістю ж предмету людських почуттів як духовних початків є те, що він представляє собою внутрішньо розчленовану єдність ідеального і реального, матеріального і духовного.

Предмет всіх людських почуттів так чи інакше представляє собою єдність ідеального і реального, почуття «сплавляють» ідеальне і реальне у світогляді, дозволяють переживати ідеальне як реальне, матеріальне як духовне. Більш того, «особливість людських почуттів та їх надзвичайно важлива роль у світогляді полягає у тому, що заради їх задоволення людина готова йти на самопожертву. Вона здатна навіть віддати життя заради предмету своїх духовних почуттів. Тому предмети духовних почуттів є смисложиттєвими предметами» [5,31].

У історії філософії феномен віри дуже часто розкривається через протиставлення знанню. Таке традиційне філософське протиставлення віри знанню, яке вбиралося суспільними та гуманітарними науками, сприяло формуванню негативних установок по відношенню до віри як до чогось свідомо помилкового, недостовірного або такому, що не підлягає верифікації.

Але як слушно зауважує В.І. Шинкарук, уявна реальність яку людина сприймає як дійсність через віру, як психологічну установку на таке сприйняття « не є обов'язково, фантастичною, ілюзорною. Вона може бути істинною, але ще не перевіреною. Тому віра протилежна не знанню взагалі, а достовірному знанню. Де знання достовірне, там віра не потрібна, їй там «нічого робити»». [5,33]

Зазначимо, що знання та світоглядні уявлення людина отримує у процесі навчання й виховання, здебільшого, без перевірки власним розумом і досвідом, сприймаючи їх на віру, довіряючи певним авторитетам. Без цього неможливо уявити науковий та культурний прогрес суспільства. Проте здійснювати власний науковий пошук означає піддавати все сумніву одночасно з вірою в останній.

Сумнів є не лише психологічною, але і важливою філософською категорією, нерозривно пов'язаною з феноменом віри. Взаємозв'язок категорій віри та сумніву вимагає свого окремого дослідження. Однак в рамках даної

статті хотілося б звернутися до творчої спадщини з цього питання класика релігійної філософії І.О. Ільїна, який заперечує досить поширену думку, про те, що коли людина починає сумніватися, то це означає, що віра її коливається, розпадається і втрачається. На його думку сумнів лише загартує віру. Боязнь сумніву у вірі вказує на думку мислителя, на те, що віра ще не вкоренилася у людині. Сумнів є форма існування віри, що невіддільно пов'язана з розумом, бо «віра дає розумові міру глибини, любові і остаточності; а розум дає вірі енергію чистоти, очевидності і предметності». Якщо відбувається розрив між розумом і вірою, цілісність людини втрачається; сумнів є «засвідчуючою» характеристикою, яка дає вірі основу і силу. Співвідношення віри і сумніву повинно відповідати певним умовам: якщо сумнів слабкіше віри, то він набуває характеру релятивізму і еkleктичного скептицизму; якщо сумнів сильніше віри, то він веде до нігілізму [1].

На погляд В. І. Шинкарука, хибною є думка, що Віра перетворює знання у догми, і тому в науці вона не лише не потрібна, але й шкідлива. Філософ аргументує це так: коли вчений висуває «божевільну» ідею, яка в кращому разі є гіпотезою, він не зможе вкласти в неї всю свою енергію, все життя, якщо не сприймає її як істинну. У цьому контексті Віра є психологічною установкою на сприйняття імовірного істинного знання як достовірно істинного. Як психологічний феномен вона генетично пов'язана з цілепокладаючою творчою діяльністю, включає в себе бачення і передбачення майбутнього. До припущень практичного життя ми ставимося як до прийнятих на віру знань. Об'єктивні припущення - це імовірність незнання, воно перетворюється у достовірне знання після виконання дії. Але щоб здійснити цю дію, потрібно повірити в істинність припущення, у його достовірність [5,33]. Тобто в творчих актах свідомості віра відіграє істотну роль; віра здатна виявити і реалізувати приховану, на перший погляд, в людині можливість зробити те, що здається неможливим. Вона надихає людину, підносить її над обставинами.

Виходячи із специфіки світогляду, яка виражається у двох світоглядних функціях: по-перше, в тому, що світогляд являє собою форму суспільної самосвідомості людини, і, по-друге, в тому, що він є способом духовно-практичного освоєння світу [5, 15], світоглядний підхід обґрунтовує, яким чином віра охоплює «теоретичну» пізнавальну діяльність та практичну реалізацію її цілей.

Отже, віра - філософська світоглядна категорія, що є виявом духовно-практичного виміру людини. Тому питання про її сутність, її соціальні функції, роль у розвитку духовного світу та практичного життя людини і т.ін. логічно досліджувати через категоріальну структуру світогляду. Світогляд як інтегративна цілісність раціонального та ірраціонального, духовного і практичного, ідеального і реального дає змогу вийти на розуміння багатьох аспектів Віри, розуміння Віри як певної цілісності, Віри як явища релігійного так і нерелігійного.

Віра - важливий феномен духовного життя людини. Вона виявляється у сприйнятті ймовірністю істинних знань як вірогідних у тій ситуації, коли

потрібно розв'язувати життєво важливі справи, а достовірного знання у неї немає і ще не може бути. Ця світоглядна категорія є необхідною передумовою творчих потенцій людини, оскільки забезпечує здатність особистості долати самообмеженість (такі складові внутрішнього світу людини як досвід, знання, чуттєві образи у пам'яті можуть обмежувати, і навіть зовсім стримувати творчість). Віра - стимул для певної дії стосовно оточуючих обставин, вона здатна трансформувати випадкові обставини в духовну самореалізацію. Тому новий досвід, нове знання стають результатом активності людини, її науково-пізнавальної діяльності.

Віра виступає як потужний екзистенційний ресурс. В складні життєві періоди віра людини проходить випробування на міцність, і людина, яка зберегла віру в себе, у добро, у людей, у життя - зберігає себе, як особистість, зберігає цілісність образу свого майбутнього і саму можливість майбутнього. Однак, віра не є чимось статичним, завжди залишається якась частка сумніву - простір для духовної роботи, і іншому випадку вона із ясною усвідомленою віри вона може стати сліпою, фанатичною, виродитися в ілюзію.

Робота з вірою - це робота з найглибшим, інтимним рівнем, що інтегрує особистість, базисом світогляду і глибинних установок, що творять майбутнє і визначають сьогодення. Відновлення і зміцнення віри, як духовного екзистенціального ресурсу дозволяє найбільш повним чином розкрити могутні і творчі джерела людського духу, способи творчого перетворення себе і дійсності.